

5. МЕЖДУ ДВЕ ДИНАСТИИ. КРАСИМИРА ГАГОВА

Красимира Гагова,

професор, доктор на историческите науки

в Историческия факултет

на СУ „Св. Климент Охридски“.

МЕЖДУ ДВЕ ДИНАСТИИ

[Gagova Krasimira VIA EVRASIA, 2012, 1.pdf](#)

Принципът на монархичното управление е универсален за цялата човешка история^[1], но границите на властта се променят според обстоятелствата. От пълно разполагане с управлението, формулирано от правилото на Улпиан „каквото се харесва на принца, то има силата на закон“, до ограничаване на властта от съвет на приближените и дори до номинално разполагане с нея.

Средновековният европейски крал има три основни задължения – първото се отнася до войната – владетелят трябва да бъде способен *rex miles*. Традицията идва от двете посоки – римският император, който винаги на първо място е победоносен военачалник, и германският вожд, чието основно задължение е да води успешни битки и може да бъде отстранен при неуспех. Християнството добавя и стремежа монархът да бъде и миротворен, като, разбира се, трябва да се има предвид, че добър и справедлив е единствено мирът, настъпил след успешна война.

Другото задължение е да бъде *rex iustus*, т.е. законодател и справедлив съдия. Създаването на закони е доста по-сложно занимание от сраженията и затова, макар и често законовите сводове, носещи имената на определен владетел, да се определят като създадени от него, по-скоро става въпрос за прибавянето на няколко специфични разпоредби, с които да се маркира неговото

царуване. Ролята на съдията е още по-специфична и обикновено е в зависимост от лични качества и придобит авторитет.

Владетелските правомощия имат характера на домашни отношения – владетелят е един вид *pater familias*, който закриля и наставлява своя народ[2]. Тази традиция се запазва в коронационните правила чак до края на XVI в. В своите обети кралете поемат отговорността да попечителстват църквата и своя народ. Освен това безспорно е, че голяма част от политическите събития произлизат от лични симпатии или конфликти.

Изключително важен аспект на личността на краля е неговата сакрализация. Тя е най-важната част от политическата идеология, която някои от съвременните медиевисти, не без основание, определят по-скоро като политическа теология. Обожествяването на владетеля идва от най-стари времена, а и християнството не променя кардинално този възглед. В своето послание до римляни св. Павел казва, че „няма власт, която да не е от Бога“ и също, че „владетелят е Божий служител (*Dei minister*), за твое добро“ (Римляни, 13:1–6). Кралят навлиза в сакралното пространство посредством светото помазване с елей и така става част от църквата.

С течение на времето кралската идеология на Западна Европа се усъвършенства. Статутът и делата на владетелите произтичат от Божията повеля. Те са крале *Dei gratia* и извършеното от тях е *Deo auctore*. Този модел се усъвършенства по времето на Карл Велики (768–814) и Луи Благочестиви (814–840), безкрайно улеснен от факта, че и двамата управляват самостоятелно една централизирана държава с добре организирана администрация. Властта им не е абсолютна, но на практика не е и контролирана[3]. След Вердюнския договор (843 г.) обаче ситуацията започва да се променя. Старият франкски обичай да се дели кралството между синовете, така както се дели бащинията, обичай, който фактически довел до провала на предната династия на Меровингите, бил възстановен. Империята постепенно губи своя авторитет, императорите също.

Отслабналата централна власт и непрекъснатите нападения на норманите не позволяват да продължи процесът на консолидацията на народностите вътре в земите на империята. Опитът на Луи Благочестиви да наложи единно законодателство не бил напълно осъществен и затова в границите на империята останали да съществуват общности, които се различавали по между си по произход, език и закони. Представители на тяхното благородничество проявили явно стремежа си да се откъснат от централната власт, която така или иначе не можела да ги защитава успешно от викингските нападения. Създадена се една система от субкралства[4], която съвсем логично бламирала общото съгласие. Висшите кралски служители първо се справяли със своите проблеми, а след това идвало ред на кралските интереси. Самите крале пък, независимо родовете си близост, воювали за всяко парче земя и за всяка възможна титла. Дори принадлежността към династията не била изцяло достатъчна за наследяването на трона.

След смъртта на Шарл Плешивия (843–877) франкското благородничество, събрано в двореца Компиен, избрало за крал сина му Луи (877–879). Според коронационните правила от времето на баща му, той трябвало да произнесе обет, с който се задължава да защитава църквата и своя народ. Като напомнял славата на предците си, той отбелязвал, че е получил короната по Божие снизхождение и избора на народа (*miseriordia domini Dei nostril et electione populi rex constitutus*) [5]. Той умрял около година и половина по-късно и тогава, както предава Рише от Реймс – някогашното общо съгласие се превърнало във върховен раздор (*summam discordiam*) [6]. Синовете му били твърде млади, благородниците не им се доверявали, а раздорите помежду им подпомогнали още повече регионализацията на властта. Силни сеньори, подобно на херцога на Прованс Бозон, също демонстрирали тежненията си към кралска власт и често се бунтували срещу тях. Вестаинските анали предават, че Бозон придобил кралската титла против закона (*per tygannidem nomen regis sibi vindicat*) [7]. Непрекъснатият натиск на норманите, опустошаващи земите на франките с „огън и меч“, принудил в 879 г. аристокрацията да се намеси и да подели правомощията и териториите на западнофранкското кралство на току-що помазаните за крале синове на Луи II – Луи III и Карломан [8]. В същата година се родил третият брат – Шарл.

В 882 г., след като получил травма, преследвайки някаква девойка (*quandam puellam*), Луи се разболял и починал, а в 884 г. Карломан бил ранен по време на лов на глигани от един от приближените си и това коствало живота му. За да помогне срещу норманските набези, а и за да възпре поне донякъде апетитите на графовете и херцозите към кралския трон, на север потеглил император Карл Дебелия, който бил и крал на Източнофранкското кралство (882–887). Той взел земите му под свое покровителство, но голяма част от тях вече били в ръцете на местните сеньори, които се оказали по-способни да ги защитават. Херцозите и графовете на Бургундия, Фландрия, Аквитания, Барселона, Поату и Париж били затвърдили и разширили властта си [9]. Повечето от тях вече мечтаели за свои кралства. Времето било на страната на добрите военачалници.

В 885 г. Париж бил подложен на много тежка атака от страна на норманите. Защитата на града била в ръцете на епископ Гауцлин и граф Одон. Те успели да отблъснат нападателите. На следващата година обаче натискът ставал все по-настойчив, а епископът починал, покосен от

тежка болест. Благородният граф (*illuster comes*) бил принуден да търси помощ отвън. Намерил я в лицето на императора, който пристигнал с войската си и успял да предотврати ново викингско нападение, като уговорил откуп за града, но пък оставил свободен проход, по който норманите да могат да достигнат до Бургундия (886 г.). После предал на графа земите на неговия баща Робер и се оттеглил[10].

Тези събития слагат началото на възхода на граф Одон. Според Рише благородниците се събрали и като си давали сметка, че законният наследник на короната Шарл няма още 4 години, решили, че ще е по-разумно да си изберат нов крал. Те спрели избора си на Одон „мъж войнствен и решителен“, но направили изричната уговорка, че вършат това не защото са предатели на своя суверен, а защото трябва яростно да се противопоставят на враговете си[11]. Ведастинските анали предават една малко по-различна версия. Тя гласи, че е нямало „общо решение“ (както формулира Рише), а всъщност две групи, които предлагали двама различни кандидати. Единият бил Одон, подкрепян от много популярния граф Теодерик, а другият – някой си Видон (Вито) от Италия[12], на чиято страна бил епископ Фулк[13]. В 888 г. и двамата били помазани за властта. Видон, подкрепен от бургундците, приел титлата в Лангр, а Одон – в Компьен.

Това било първото (и може би единствено) помазване на Одон, от което е запазен коронационният статут. След молбите за благослов над краля идва ритуалът на светото помазание. Посредством видимото действие се постига духовната промяна и приелият светото тайнство се превръща в друг човек (II, Царства, 1:14). То му помага да попечителства, запази и да царува смело и достойно над Божия народ[14]. Следва молба от страна на епископите, в която искат обещание, че той ще защитава църквата и закона справедливо. Запазен е и обетът (*promissio*) на новия крал и то в едно копие до епископа на Барселона. Двама от най-известните изследвачи на кралската власт през Средновековието П. Шрам и О. Гийо са на мнение, че кралят е прещал своя обет до всеки един от лоялните му епископи[15], но не е изключено това да е бил и методът на Одон за набиране на привърженици сред църковниците. Той обещава на всеки един по отделно и на поверената им църква за запази закона и справедливостта и да воюва срещу всички, които биха ги притеснили, като определя това като свое първо задължение, позовавайки се на традицията на добрите отношения на неговите предци с църквата[16].

Жак Льо Гоф определя благородния произход като една от най-важните характеристики на средновековния западноевропейски крал[17]. Одон със сигурност е аристократ, макар и не от най-висока класа. Рише предава, че той бил *ex equestri ordini*[18], може би имайки предвид, че произлиза от формиращите се рицарски среди. Ксантенските анали проследяват произхода на баща му Робер, за когото съобщават, че е бил граф на Шарл Плешивия, по произход от Франкия (*ortus de Francia, dux Karoli*) [19], а според Бертинските анали той самият и брат му Робер са били префекти на във войската на Шарл[20]. Успешните му действия срещу норманите му създали престиж и повечето от графовете му обещали своята вяност. Вероятно от немалко значение било и предпочитанието, което новият крал на Източнофранкското кралско Арнулф показвал към него. Арнулф претендирал, че е от династията на Каролингите, макар и да бил дете от морганатична връзка, и видно имал достатъчно голям авторитет. Той поканил Одон на *placitum* (кралски съвет от времето на Карл Велики) във Вормс, където двамата станали приятели (*facti amici*) [21], т.е., най-вероятно, сеньор и васал.

Може би това е причината Одон да приеме от неговите пратеници короната за втори път и отново да последва тържествена церемония, този път вече в Реймс (ноември 888 г.) и да бъде приветстван като крал от целия народ (*ab omni populo rex adclamatur*) [22].

След тази легитимация дошъл редът на представянето на краля в подвластните му територии, т.нар. *adventus*, което е част от кралския ритуал. В самото начало на 889 г. той се отправил към Аквитания, за да приеме клетва за вяност от тамошния херцог Рамнулф[23]. Той пристигнал ведно с малкия Шарл, последният син на Луи Пелтека. За да не би да го подозрат в нещо лошо (*ne quid mali de eo suspicaretur*), той положил законно и достойно клетва пред Одон, но и пред малолетния Каролинг[24]. Видно е, че независимо от бързия избор на нов крал, респектът към династията все още съществувал и в чисто идеологически план Одон търсел опора в нея. Не само това. Каролингският двор бил моделът на управление, който той следвал[25].

Един от основните елементи на Каролингската система е *fideltas* – верността, която всички поданици (*subditi*) дължат на своя крал. Още след първата коронация Одон побързал да превърне враговете си в съюзници къде с ласкателства, къде с принуда (*partim blanditis, partim terroribus*) [26]. Към онези, които отказвали да станат негови *fideles*, той бил твърде строг. Графът на Фландрия Бодуен бил от хората, които не приемали новия крал. Той е трябвало да получи наследство, което било в кралските пълномощия и изпратил свои хора, за да го поискат от Одон. Като същински Каролинг Одон отказал да му отсъди дължимото преди да получи от него уверение, че е част от неговите верни хора. И тъй като Бодуен продължавал да се противи, кралят тръгнал срещу него. По време на похода се сблъскал с роднина на фламандския граф на име Валкер, който противозаконно си бил присвоил (*per tygannidam obtinuit*) град Лаон, даден му за управление от краля. Валкер бил съден, осъден на смърт и присъдата, изглежда, била извършена в присъствието на краля.

Типично монархически са и възгледите му по повод на бунта срещу него, когато след смъртта на аквитанския херцог Рамнулф, той трябвало да реши как да постъпи със синовете му – дали да ги приобщи (т.е. да ги направи кралски служители), дали да ги прогони от кралството или да ги лиши от живот[27]. Според Абон дьо Фльори, Одон създаде конфликт между графа на Бурж и графа на Клермон, като прехвърлил бенефиции от единия на другия[28].

Няколко запазени документи от неговата канцелария показват безотказното действие на кралската администрация и ролята на владетеля като последна правосъдна инстанция. В един от тях се съобщава, че по време на лов, в който участвали графове, епископи и *vassi dominici*, епископът на Ним се оплакал, че някой си Генезий отнел от една от неговите църкви домен, който ѝ принадлежал по силата на писан акт. Графът на Ним, който също присъствал там, обяснил, че е получил кралско писмо, което утвърждавало новото положение. Кралят и неговите административни помощници отказали да са подписвали подобно писмо и веднага поискали от графа да проведе разследване и съд, което е доказателство, че графът продължава да бъде преди всичко кралски чиновник. Съществуват и документи, според които кралят дава имунитет на определени фамилии и ги изважда от юрисдикцията на местните графове[29]. Запазени са още и дарствени грамоти, които потвърждават дарения от времето на предишната династия. Всички тези документи показват желанието на Одон да следва модела на предишната власт, макар и в значително по-ограничени територии.

Нуждата да се даде отпор на норманите издигнала Одон до кралския трон. В голяма степен поредица от неуспешни военни действия станала причина франкското общество да се настрои срещу него. Освен това старата династия имала достатъчно привърженици, към които се присъединили и недоволните от новия крал, които предпочитали едно малко момче на трона и по-малко зависимост от централната власт, която, щом не можела да ги защитава, се превръщала в тежоба. В началото на 893 г., докато Одон бил в Аквитания, противниците му се събрали в Реймс на *placitum*. Довели и малкия Шарл, обявили го за крал и всички се съюзили против Одон[30]. Призивите му да си припомнят клетвите за вярност, която му дължат, нямали никакъв ефект. Двете страни се подготвили за военни действия, но бързо се отказали.

През лятото обаче Одон внезапно нападнал и принудил враговете си да напуснат кралството, а после и да сключат мир, който обаче явно не го удовлетворявал. Така се сложило началото на непрекъснати военни действия между двете франкски войски, така че в 895 г. Арнулф трябвало да изпрати свои легати, които да повикат при него двамата крале (защото те и двамата едновременно носят титлата *rex*), за да може като техен сеньор да разреши разногласията помежду им. И това не било достатъчно. Както предават Вестаинските анали – цялата 896 година преминала в свикване на събрания. На едно от тях Одон повикал своите *fideles*, за да им внуши да отстъпят част от земите си на Шарл. Те, разбира се, не приели подобна възможност. Успоредно с вътрешните конфликти продължавали и нападенията на норманите, чийто брой непрекъснато се увеличавал. В 897 г. отново бил направен опит да помирение между двамата крале. Пратеничеството на Шарл напомнило на Одон, че техният сеньор (Шарл) е син не неговия някогашен сеньор (крал Луи Пелтека) и е редно той да му отстъпи поне част от бащиното наследство. Одон се съгласил и отстъпил колкото намерил за уместно[31].

Безспорно промяна в отношението към кралските правомощия няма. Земите на кралството се третират като патримониум и фактът, че Шарл е син на крал го прави легитимен наследник (поне на част от кралството). В края на същата година Одон се разболял и понеже положението му непрекъснато се влошавало той се обърнал към своите *fideles* с настояване да бъдат верни на Шарл (*ut Karolo servarent fidem*)[32]. Дали защото се чувствали длъжни да следват наставленията му или просто заради своята изгода всички негови приближени, включително и брат му Робер, последвали съвета му. Друга версия гласи, че той изпаднал в умопомрачение поради тревоги и безсъния и сам сложил край на живота си[33].

В управлението на Одон личат ясно два етапа. Първият, преди коронацията на Шарл, е време, в което той демонстрира качествата си на успешен военачалник, строг сеньор със здрава ръка, който потушава бунтовете на непокорните и не допуска несъгласие[34]. Коронацията на младия Шарл отключва стари модели на поведение, непреодолимо иманентно преклонение към сина на бившия сеньор, въпреки че двамата притежават една и съща титла, и двамата са помазани от архиепископа в Реймс, а Одон дори е получил потвърждение на властта си от друг представител на старата династия. Легитимността на Каролингите не подлежи на каквото и да е съмнение[35]. Промяната се отразява дори на воинските му качества и неговите загуби от норманите зачестяват. Това допълнително утежнява положението му и го прави нежелан на трона.

Царуването на Одон е сериозен пробив в династията на Каролингите, но то е повече резултат от стечение на обстоятелствата, отколкото последица от целенасочена политика. Защото, когато Пипин III (752–768) получава короната и полага началото на нова царстваща фамилия, той вече на практика има властта. Неговите предци и той самият ръководят двора на Мерovingите и е необходима единствено тяхната сакрализация, за да станат легитимни франкски крале. Те вече имат и готова политическа идеология, според която малко по-късно Айнхард представя техните

господари като „лениви крале“ и като „род, останал без жизнени сили (nullius vigoris)“^[36].

Одон не успява да запази трона за своите наследници, въпреки че брат му Робер става крал за малко повече от година (922–923). Той обаче повишава сериозно авторитета на графовете на Париж, престижа на манастира Сен Дьони, който по-късно ще се превърне в опората на Капетите, и прави възможно възшествието им на престола.

^[1] Boureau, A. How Christian Was the Sacralization of Monarchy in Western Europe, in: *Mystifying the Monarch: Studies on Discours, Power, and History*. Amsterdam 2006, p. 26.

^[2] Шмит Ж.-К. Смиълът на жестовите в средновековния Запад. София, 2000, с. 98; Duby, G. *Le Moyen Age. De Hugues Capet à Jeanne d`Arc*. Paris, 1987, p. 10–13

^[3] Canning, J. *A History of Medieval Political Thought*. London and New York, 1996, p. 47–59.

^[4] Dunbabin, J. *France in the Making 843–1180*. Oxford, 2000, p. 4.

^[5] *Hincmari Remensis Annales*. MGH SS 4, p. 504–505.

^[6] *Richeri Remensis, Historiarum libri IIII*, MGH SS 38, p. 39.

^[7] *Annales Vedastini*, MGH SS, I, p. 518. Тиран и тирания са два много специфични термина в политическата идеология на ранното Средновековие. По-късно смисълът винаги е пейоративен, но Исидор от Севилия в своите „Етимологии“ изрично указва, че в стари времена „тиран“ е означавало просто владетел, а впоследствие е придобило смисъла на управляващ, влязъл във властта против желанието на народа, или пък злоупотребяващ с властта си. – *Isidorus Hispaniensis, Etymologiarum libri XX, III, 19* in: *Bibliotheca Augustana* – www.hs-augsburg.de

^[8] *Ibidem*.

^[9] Dhondt, J. *Etudes sur la naissance des principautés territoriales en France*, 1948, p. 50.

^[10] *Annales Vedastini*, p. 524.

^[11] *Richeri*, p. 41.

^[12] Вито или Гуидо – херцог на Сполето, син на Ламберт от Нант. Въпреки че нямал подкрепата на по-голямата част от франките, той дори успял да получи императорската корона в 891 г.

^[13] Граф Теодерик – камериер на баща му Луи Пелтека; епископ Фулк – архиепископ на Реймс.

^[14] Jackson, R. *Ordines coronationis Franciae*, v. 1, Philadelphia 1995, p. 137.

^[15] Guillot, O. *Les étapes de l`accession d`Eudes au pouvoir royal*. *Media in Francia*, Maulévrier 1989, p. 214–218.

^[16] Jackson, R., p. 138.

^[17] J. Le Goff, *Il re nell`Occidnete medievale*, p. 10.

^[18] *Richeri*, p. 41

^[19] *Annales Xantenses*, MGH SS, II, p. 232.

^[20] *Annales Bertiani*, MGH SS, I, p. 471.

^[21] *Annales Vedastini*, p. 525.

[22] Annales Vedastini, p. 526.

[23] Рамнулф или Ренул бил и граф на Поатие.

[24] Annales Vedastini, p. 526.

[25] Bautier, R.-H. Le règne d`Eudes (888-898) à la lumière des diplômes expédiés par sa chancellerie. *Persée*, 1961, vol. 105, 2, p. 151.

[26] Annales Vedastini, 525

[27] Annales Vedastini, p. 528.

[28] Abbon, Siège de Paris par les Normands, www.remacle.org.

[29] Beautier, op. cit., p. 151–156.

[30] Annales Vedastini, p. 528; Richeri, p. 49.

[31] Annales Vedastini, p. 530; Отстъпил му град Лан.

[32] Annales Vedastini, 531.

[33] Richeri, p. 50.

[34] Bautier, op. cit., p. 151.

[35] Werner, K. F. Les sources de la légimité royale à l`avènement des Capétiens (X–XI s.), in: *Le sacre des rois*, Paris 1977, p. 55.

[36] Einhardi, Vita Karoli Magni, MGH SS in usum scholarum, 25, p. 3.